

Qabul qilindi: 15.04.2025

Chop etildi: 31.05.2025

UDK: 378:371

SINFDAN TASHQARI MASHG'ULOTLARDA “BADASH” OHANGLARINI PEDAGOGIK TA'LIMOTLAR ASOSIDA O'QITISH

*Shuhratova Husnora Shuhrat qizi, Termiz davlat pedagogika
instituti tayanch doktoranti*

TEACHING “BADASH” SONGS IN OUT-OF-CLASS ACTIVITIES ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TEACHINGS

*Shuhratova Husnora Shuhrat kizi, PhD student at Termez State
Pedagogical Institute*

ПРЕПОДАВАНИЕ ПЕСЕН “БАДАШ” ВО ВНЕКЛАССНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УКАЗАНИЙ

*Шухратова Хуснора Шухрат кызы, базовый докторант
Термезского государственного педагогического института*

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlar tashkil qilib o'quvchilarni bo'sh vaqtini samarali foydalandirish, ularda milliy qadriyatlarimizga bo'lgan mehr uyg'otish, nomoddiy madaniy merosimiz hisoblangan “badash” ohanglari bilan o'quvchilarni tanishtirish, o'quvchining ta'lim jarayonidagi yetakchilik roli quyidagi pedagogik vazifalarni hal etish imkoni haqida ilmiy tahlil qilishga harakat qilingan.

Kalit so'zlar: badash ohanglari, o'ng-chap, qarsak, ruchka yordamida ritmni his qilish, o'zlashtirish darajasi past o'quvchilar bilan ishlash.

Abstract: This scientific article attempts to scientifically analyze the possibility of solving the following pedagogical tasks by organizing classroom and extracurricular activities to effectively use students' free time, instilling in them love for our national values, introducing students to "badash" melodies, which are considered our intangible cultural heritage, and the leadership role of the student in the educational process.

Keywords: badash melodies, right-left, applause, feeling the rhythm with the pen, working with students with a low level of mastery.

Аннотация: В данной научной статье предпринята попытка научного анализа возможности решения следующих педагогических задач путем организации урочной и внеурочной деятельности по эффективному использованию свободного времени учащихся, воспитанию у них любви к нашим национальным ценностям, знакомству учащихся с мелодиями “бадаш”, которые считаются нашим нематериальным культурным наследием, а также руководящей роли учащегося в образовательном процессе.

Ключевые слова: мелодии Бадаша, право-лево, аплодисменты, чувство ритма ручкой, работа с учениками с низким уровнем освоения.

KIRISH. Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quv-tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o'quvchilarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri – sinfdan tashqari ishlardir. Sinfdan tashqari ishlarga o'quvchilar bilan o'tkaziladigan va ularga tarbiya hamda bilim berishga qaratilgan turli xil

mashg'ulotlar tizimi kiradi. Darsdan tashqari faoliyat tizimi o'qitishning nazariy va amaliy tizimini to'ldiradi. Uning asosiy vazifasi o'quvchilarning o'qishdan tashqari bo'sh vaqti mobaynida o'zini-o'zi tarbiyalash va ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanish uchun oqilona taqsimlashga yordam

<https://orcid.org/0009-0002-4338-713X>

e-mail:

xshuhratova@gmail.com

berishdir. Sinfidan tashqari mashg'ulotlarni tashkil qilishda kasbga yo'naltirish ishlari texnologiyasining funksional tuzilmasi ijtimoiy ishlab chiqarish munosabatlarining, jamiyatda mavjud kasblar doirasining kengayib, chuqurlashib hamda murakkablashib borishi o'z-o'zidan shaxsga ta'lim berish, dunyoqarishini shakllantirish, estetik tarbiyani shakllantirish, sahna, kiyinish, so'zlashish madaniyatlarini yosh avlod ongiga singdirish, kasb tanlashga yo'llash hamda ishlab chiqarish jarayonidagi faol ishtirokining kafolati bo'lgan kasbiy malakalarini shakllantirish jarayoniga nisbatan yangicha samarali yondashuvlarni ishlab chiqishga yordam bo'luvchi ehtiyojini yuzaga keltiradi.

MUHOKAMA. "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa madaniyati fani o'qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident qarori (PQ-391-son, 15.11.2024) qabul qilindi. 2025-yil 1-martdan boshlab musiqa madaniyati fani o'qituvchilari uchun nazariya va amaliyot uyg'unlashtirilgan holda malaka oshirish tizimi yo'lga qo'yildi. Maktablarda "Iqtidor" badiiy havaskorlik jamoalari tashkil etildi. Jamoalar o'rtasida "Iqtidor maktab ansambli" respublika tanlovi o'tkazilishi yo'lga qo'yildi. Tanlovning respublika bosqichi g'oliblari xorijiy davlatlarga ta'lim sayohatiga yuborilishi e'lon qilindi. Bu ham sinfdan tashqari ishlar yurtboshimiz, davlatimiz nazaridan chetda emasligining yaqqol dalilidir.

Ma'lumki, ta'lim tizimi jamiyatda shakllangan muayyan ehtiyoj asosidagi ijtimoiy buyurtmani bajarishga yo'naltiriladi. Bunda yoshlarda milliy madaniyatni chqur singdirish davr talabidir. O'quvchilarda musiqaga havas uyg'otishda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish zarur. Bolalarda o'z ustida ishlash malakasini shakllantirish ularda sahna madaniyatini tarbiyalashning muhim omilidir. Sinfidan tashqari o'qishning asosiy vazifalari:

1. O'quvchilarning o'qish va nutq o'stirishdan olgan bilim va hosil qilgan malakalarini mustahkamlash, takomillashtirish va ularni yuksak axloqiy ruhda tarbiyalash.

2. O'quvchilarning musiqiy bilimlarini kengaytirish.

3. O'quvchilarni kerakli musiqani tinglash, tinglagan musiqasidan esa kerakli ma'lumotni topishga o'rgatish.

4. O'quvchilarning musiqaga va milliy qadriyatlarimiz haqida bilim olishga havasini tarbiyalash.

5. O'quvchilarning cholg'u asbobi bilan mustaqil ishlash malakasini takomillashtirish.

Ayni vaqtda O'zbekiston Respublikasida barkamol avlod shaxsini shakllantirish, uni kelajak hayotda o'z o'rnini topishi va raqobatbardosh kasb egasi sifatida tarbiyalash talabi ijtimoiy buyurtma sifatida yuzaga kelmoqda. Davr talabi ta'lim oluvchini ta'lim jarayonining sust tinglovchisi bo'lishdan faol ishtirokchisiga aylantirishni taqozo etmoqda. Buning uchun ular milliy o'zlikni chuqur anglab yetishlari, nomoddiy-madaniy meroslarimizdan xabardor bo'lishlari kerak. Momolarimizdan bizgacha yetib kelgan merosni yosh avlodga o'rgatish ularda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantiradi. Musiqa darslarida ularning estetik tarbiyasini shakllantiramiz. Biroq darslikka kiritilmagan, lekin avloddan-avlodga o'tib kelayotgan "Badash" ohanglari ularni tarbiyalashning oqilona yo'li ekanligini tan olishimiz lozim. Bugungi kunda jahon miqyosida Surxon vohasining tarixiy obidalar, aholisining boy madaniy va ma'naviy merosi ko'plab mahalliy va chet ellik tadqiqotchilarni o'ziga jalb etmoqda. Xususan, o'lkaning arxeologik yodgorliklari qator chet davlatlar olimlari tomonidan o'rganilmoqda, eski Termiz, Qoratepa, Fayoztepa, Dalvarzintepa, Jarqo'ton singari obidalar dunyoga dong taratdi. 2001-yilda esa YUNESKO Boysunni "Insoniyatning og'zaki moddiy qadriyatlar makoni" sifatida e'tirof etdi. Vaholanki, ushbu yuksak e'tirofga dunyodagi 19 tagina hudud sazovor bo'lgan, xolos.

"Badash" ohanglarining tobora unutilib ketayotganligi, shu kunga qadar "Badash" ohanglarini maktablarda keng targ'ib qilinmagani, uni o'qitish metodlarining yaratilmaganligi natijasida dunyo mamlakatlarida o'zbek milliy musiqasana'tiga bo'lgan qiziqish ortib bormoqda.

Qadimda yashab o'tgan ajdodlarimizning mavjud muammolardan oqillik bilan yechim topganlari haqidagi hikoya va ohanglar o'quvchilar tarbiyasini ijobiy tarafga yo'naltiradi. Shu maqsadda sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ularni o'qitishning pedagogik metodlarini shakllantirish lozim. Ta'lim jarayonining mazmuni asosida ta'limning shakl va

metodlari belgilanadi. Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim, dunyoqarashni hosil qilish ishiga xizmat qiladi. Maktabdan tashqari to'garak mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida o'quvchilarning ularning musiqiy, tarixiy, nazariy va amaliy bilimlarining yanada oshishiga erishiladi.

Maktabda eng keng tarqalgan ishlar ijodiy faoliyat, turli to'garaklar, turli ko'rgazmalar, olimpiadalar va jamoaviy musobaqalar tashkil etish hisoblanadi. Bundan ham qiziqarli maktab tadbirlari o'qituvchi yoki qolgan maktab xodimlari tomonidan ommaviy bayramlar, shuningdek, katta yoshdagi o'quvchilar uchun konferensiyalar tashkil etish hisoblanadi. Bundan tashqari, har bir bunday hodisa uni bir necha bosqichda amalga oshirishni nazarda tutadi. Birinchi qadam tadbirga tayyorgarlik ko'rishdir. Ikkinchi bosqich muayyan maktab tadbirini o'tkazish jarayonini o'z ichiga oladi. Va nihoyat, uchinchi bosqich – bajarilgan ishlarni tahlil qilish. Zero, bu tadbir, avvalo, maktab o'quvchilarini nafaqat qiziqtirishi, balki ularni ana shunday hayratlanarli ilm olamiga jalb qilishi kerak. Shu bilan birga, muayyan hodisaning barcha mavjud bosqichlarini diqqat bilan rejalashtirish, ma'lumotni taqdim etish usullari va vositalarini tanlash, darsni tashkil etish turini aniqlash kerak.

Ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalarning hal etilishi mashg'ulot mazmuni, ta'lim shakli, metodlari hamda vositalarining samaradorligiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim shakli, metodlari va vositalari o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash, ularda chuqur bilim, dunyoqarash hosil qilishiga xizmat qiladi. Shu o'rinda hozirgi kunda ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interaktiv metodlarni qo'llashga qiziqish tobora keng tus olmoqda.

Umumta'lim maktablarida "Badash" san'atini o'qitishning quyidagi metodikalaridan foydalanildi:

- O'ng-chap.
- Qarsak.
- Ruchka yordamida ritmni his qilish.
- O'zlashtirish darajasi past o'quvchilar bilan ishlash.

O'ng-chap metodikasi. Ushbu metoddan individual dars jarayonlari bilan bir qatorda jamoaviy darslarda ham foydalansa bo'ladi. Notani varaqdan

o'qishga ko'maklashadi. Berilgan nota sistemasini o'qishda o'quvchilar o'ng hamda chap qo'llarining nomini aytish orqali o'yin "Badash"ni ijro etishlari mumkin. Bunda nota cho'zimlarining sanog'iga alohida e'tibor qaratsalar, ritmni his qilsalar bo'lgani. Badash ohanglari asosan o'rtacha tempda ijro etiladi. O'ng va chap deb notalarni aytishimizning sababi o'quvchilar hali juda yosh, ularning ongi "Badash" ohanglari (Bij-don-ba, bij-don-bij)ni hali to'liq idrok eta olmaydi. Shu sababdan ham ushbu metoddan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Qarsak metodikasi o'ng-chap metodikasi bilan uzviy holda olib boriladi.

O'ng-chap metodini boshqa metodlarsiz ham mustaqil qo'llasa bo'ladi. Ammo qarsak metodi unday emas. Uning qo'llanilishida o'quvchi dastlab berilgan notani o'qiydi hamda o'qigani asosida o'ng qo'l ijrosi uchun shu tomonga qarsak chaladi, chap qo'lni ijro etish kerak bo'lganida esa chap tomonga qarsak chaladi.

Ruchka yordamida ritmni his qilish. Ushbu metodni o'quvchilar ansambl bo'lib kuy ijro etish jarayonida ritmdan chetlashganlarida qo'llansa maqsadga muvofiq. O'qituvchi tomonidan birdan o'ngacha son aytiladi va har bir raqam aytilganida stol yoki partaga ruchka bilan bir maromda taqillatadilar. Ixtiyoriy tarzda o'quvchilarning ijro imkoniyatidan kelib chiqqan holda, sonlar o'rniga asarning ma'lum qismini mashq qilish mumkin.

O'zlashtirishi past o'quvchilar bilan ishlenganda asosan individual tarzda bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunda o'quvchi ritmni his qilmaganda yoki berilgan ohangni anglamaganida uning qo'liga yoki yelkasida usulni o'qituvchi ijro etadi o'quvchi esa o'qituvchi qaysi qo'lini tana a'zosiga tekkizganini anglab kuyni birgalikda ijro etadi. Bir qaraganda bu usul pedagogikaga zid bo'lishi, chetdan qaraganda o'quvchini majburlab o'qitish yoki uni urishdek ko'rinishi mumkin. Ammo tengdoshlarining chiroyli qilib kuy chalganida o'zining qo'lidan hech narsa kelmasdan, kami kelib turgan o'quvchilar uchun tushuntirishning yagona usuli shu. Takror eslatib o'tamanki, bu holat shikast yetkazmagan holda ohistalik bilan amalga oshiriladi.

Cholg'u asbobi yo'qligida esa stol yoki parta yordamida to'garak mashg'ulotlarini o'tsa ham bo'ladi. Bunda asosiy e'tibor ovozga emas, balki, qo'llarning to'g'ri harakatiga qaratilsa nur ustiga nur.

XULOSA. O'rnida shuni aytish mumkinki, o'quv jarayoni samaradorligini, kafolatini

ta'minlashning yagona yo'li ta'lim oluvchining shaxsiy faolligiga erishishidir. Musiqa madaniyati darslarini o'qitishdan tashqari to'garak mashg'ulotlarida bolalarda milliy qadryatimizga bo'lgan hurmatni oshirish va uning nima ekanligini anglatish maqsadida ularga tushunarli tilda yozilgan "Badash" turlari va ma'nolari, "Badash" ijrosini o'rgatishda qo'llaniladigan metodlar tayyorlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston nashr. 2023 – yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi qonuni. 2020-yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-noyabrda Umumiy o'rta ta'lim

maktablarida musiqa madaniyati fani o'qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-391-sonli qarori.

4. Avliyakov N.X. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – T.: 2001.
5. Holmatov P.Q. Darsdan tashqari mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'llash. 13.00.02 - Mehnat ta'limi nazariyasi va metodikasi. Ped. fan. nomz. diss. – Guliston. 2004.
6. A.Qo'ng'irotova. Hayot bu orzulardan iborat emas. Surxon-Nashr. – Termiz. 2019.
7. S.Tursunov, T.Pardayev, H.Mahmadiyoro'va. Surxondaryo – etnografik makon. – Toshkent. 2012.

